

Pedagógushallgatók a képzés elején

A pedagógusképzésben tanulók jelentős hányadát adják a felsőoktatásban részt vevő hallgatóknak, s bár az e területen képzést folytatók részaránya az 1990-es évekhez képest drasztikus mértékben visszaesett, az utóbbi egy-két évben az újonnan belépők számában némi növekedés tapasztalható. A 2013/14-es tanévben a normál felvételi eljárás keretében 7,5 ezren jutottak be felsőfokú képzésre ebben a szektorban, amely létszámot valamelyest növelte még a pótfelvétel során bekerülők száma is. Ezen belül 46% azoknak az aránya, akik alapképzésre, 37% azoké, akik mesterképzésre, s egyötöd alatti azoknak az aránya, akik osztatlan tanárképzésre nyertek felvételt.

A 2014 tavaszán készült kutatásunkban elsőéves pedagógushallgatókat kérdeztünk motivációikról, pályaelképzeléseikről és terveikről. A kutatás közvetlen előzményét az adta, hogy az Oktatókutató és Fejlesztő Intézet Kutatási, Elemzési és Értékelési Központja végezte 2013 nyarán az újonnan bevezetett tanári alkalmassági vizsga első tapasztalatainak feltárását, *Tanári alkalmassági vizsgálat* címmel.¹ A 2013. évi kutatás célja annak feltérképezése volt, hogy miként vélekedtek a különféle intézmények pedagógusképzésért felelős szakemberei a megmértetéssel kapcsolatban, hogyan zajlott az alkalmassági vizsga megtervezése, szervezése és lebonyolítása az egyes tanárképző intézményekben, illetve hogy e tapasztalatok tükrében a képzőhelyek hogyan vélekednek a számonkérésben rejlő lehetőségekről, kockázatokról, milyen javaslatokkal élnek a jövőre nézve.

A jelen kutatás előzményeként folytatott vizsgálat nem adott lehetőséget a képzésbe jelentkezők és felvettek véleményének megismerésére, erre 2014 tavaszán került sor egy online adatgyűjtés keretében. Jelen írásban e kutatás eredményeiből adunk rövid összefoglalót, melynek során a hallgatók különböző csoportjainak néhány alapvető szociológiai ismérven túl az érintettek alkalmassági vizsgával kapcsolatos meglátásait is bemutatjuk, továbbá kitekintünk motivációikra, pályaképükre. Az elsőéves pedagógushallgatók vizsgálatánál tehát a következő főbb kérdésekre fókuszáltunk: a hallgatók pályaválasztással kapcsolatos motivációinak, előzetes pályaelképzeléseinek, értékeinek, attitűdjének, szociális hátterének, valamint eddigi intézményi tapasztalatainak feltárása. A kutatás módszerül önkitöltős, online kérdőívet választottunk, a hallgatók eléréséhez pedig az intézmények segítségét vettük igénybe.

Bár elsődleges célcsoportunknak az osztatlan tanárképzés hallgatóit tekintettük, a vizsgálatot nem korlátoztuk az osztatlan tanárképzést folytató intézményekre, hanem

¹ A kutatás anyagai elérhetők az Iskolakultúra 2014/1. lapszámában (http://www.iskolakultura.hu/ikultura-folyoirat/documents/2014/2014_1.pdf).

a pedagógusképzés minden résztvevőjétől próbáltunk adatokat gyűjteni, ami lehetőséget ad a képzési szintek szerinti összevetésre is. Az adatfelvétel során 22 intézmény segítette munkánkat, s összesen 544 hallgató töltötte ki értékelhetően a kérdőívet.

A hivatalos adatok szerint Magyarországon 2013-ban mintegy 1300 főt vettek fel osztatlan tanárképzésre, s 97%-uk államilag támogatott, nappali képzésben kezdte meg tanulmányait. Kérdőívünkkel a felvettek 17%-át sikerült elérnünk, a válaszadók legnagyobb hányadát tehát az osztatlan képzésben tanulók teszik ki (42,7%). Ebben a csoportban a közismereti szaktanári képzést megkezdők mellett az osztatlan képzésben tanuló szakmai tanárok is helyet kapnak. A válaszadók negyedét azok a hallgatók adják, akik osztott tanárképzésben végzik tanulmányaikat, azaz a bolognai típusú tanárképzés mesterképzéses szakjain tanulnak. Ők azonban – miután nem tartoztak az elsődleges célcsoportba – a kutatásban alulreprezentáltak voltak, csakúgy, mint az alapképzés pedagógus szakjain tanulók is. Emiatt eredményeinket a három célcsoportra vonatkozóan külön-külön mutatjuk be. Az elemzéshez, bár tudjuk, hogy a képzés profilja és a célcsoport is eltérő, a kis elemszám miatt szükségesnek láttuk a csecsemő- és kisgyermekgondozó, óvodapedagógus, tanító, gyógypedagógus és konduktor kategóriák összevonását.

1. táblázat Pedagógushallgatók megoszlása a képzés típusa szerint, %

képzés típusa	válaszadó hallgatók aránya %	válaszadó hallgatók aránya %	a képzési területre felvett hallgatók aránya* (%)
csecsemő- és kisgyermekgondozó	2,9	31,8	45,8
óvodapedagógus	9,6		
tanító	10,1		
gyógypedagógus, konduktor	9,2		
osztatlan tanárképzés	42,7	42,7	37,2
osztott tanárképzés (MA)	25,5	25,5	17,0
összesen:	100	100	100

* a felvételi adatbázis adatai szerint, forrás: Oktatási Hivatal

Hallgatói összetétel, pályaválasztás és motiváció

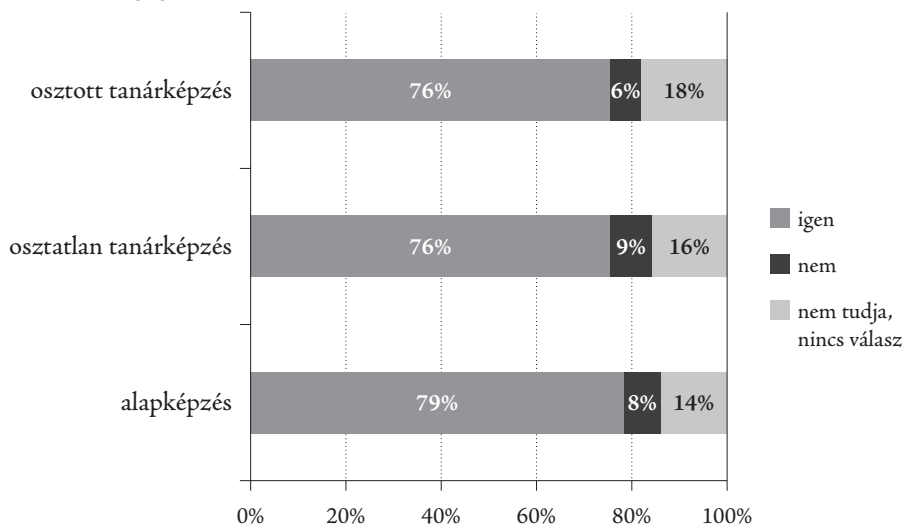
A válaszadók között alig több mint 20 százalékos a férfiak aránya, ezen belül a kisebb gyerekekkel, tanulókkal foglalkozók között csupán néhány férfit találunk, a tanárképzésben, azonban mind az osztatlan, mind pedig az osztott formában nagyobb arányban tanulnak férfiak (26 és 31%), bár a nők aránya itt is messze felülmúlja a férfiakét. E tekintetben az országos arányokat meglehetősen jól tükrözik adataink, ugyanis a felvételi adatbázis szerint az alapképzésben 5%, a mesterképzésben 31%, míg az osztatlan képzésben 36% volt a férfiak aránya a felvételt nyert hallgatók között. Valamennyi képzési formában túlnyomó részt 19-21 éves fiatalokat találunk, amit az érettségi éve szerinti összetétel is jól mutat. Az osztatlan képzésben a válaszadók háromnegyede 2013-ban érettségizett, s egy fő kivételével valamennyien nappali tagozatos képzésben kezdték meg tanulmányaikat. Az alapszakokon tanulók között ugyan szintén többségében vannak a 2013-ban

érettségizettek (53%), a válaszadók 28%-a azonban már 2010-ben vagy azt megelőzően érettségizett, s közöttük többen vannak a levelező vagy esti munkarendben tanulók. Ezek az arányok szintén megfelelnek az országosnak, amennyiben ott az alapképzésekre felvettek 45%-a volt az adott évben érettségizett, az osztatlan képzésben pedig 72%-uk. A mesterképzésben tanulók értelemszerűen e szempontból sajátos csoportot alkotnak mintánkban, hiszen 62%-uk nem nappali képzésre jár (az országos adatok szerint 67% a nem nappali képzésben részt vevők aránya).

A tanárképzésben részt vevő válaszadók kb. háromnegyede kétszakos képzésben vesz részt, a többiek pedig egy szakon tanulnak. Az egyszakos hallgatók fele a szakmai tanárképzésből kerül ki, és ebben a csoportban jelentős az arányuk a testnevelést, gyógytestnevelést tanulóknak, valamint a művészeti tanárnak készülőknek is. Az osztatlan tanárképzésre járók esetében újdonság volt a 2013/2014-es tanévben a Klebelsberg Képzési Ösztöndíj igénylésének lehetősége, amivel a mintánkba kerültek 37%-a élt, s 94%-uk meg is kapta az ösztöndíjat. Adatainkból úgy tűnik, hogy az ösztöndíjat a magukat, illetve családjukat átlagos anyagi helyzetűnek megítélő hallgatók, a szülők iskolázottságát tekintve pedig az érettségivel rendelkezők gyermekei igényelték leggyakrabban, a felsőfokú végzettségűek gyermekei alulreprezentáltak. Az ösztöndíj feltételeinek megfelelően az igénylők kivétel nélkül valószínűsítik, vagy biztosra veszik az 5-10 éven belüli pályán maradási, s sokkal többen vannak közöttük azok, akik teljesen biztosak abban, hogy pedagógus pályára lépnek, illetve 10 éven belül ott is maradnak, mint azok között, akik nem igényelték ezt a támogatást.

Ha arra a kérdésre keressük a választ, hogy beszélhetünk-e tudatos pályaválasztásról, azaz a hallgatók mikor, életük mely periódusában határozták el, hogy pedagógus pályára lépnek, az osztatlan tanárképzésben és az alapképzésben résztvevők válaszait érdemes megvizsgálnunk. E tekintetben a két csoport között nincs érdemi különbség: a megkérdezettek egynegyede ugyan korán – már a középiskolai tanulmányai előtt – eldöntötte azt, ami erős elköteleződésre utal, a többség azonban meglehetősen későn, a középiskola utolsó évében vagy a jelentkezést megelőző hónapokban hozta meg a döntést, elenyésző részük pedig még a válaszadás pillanatában sem volt meggyőződve arról, hogy pedagógus lesz, annak ellenére, hogy a megkérdezés időpontjában ezen a területen végez tanulmányokat. A válaszadó elsőéves pedagógushallgatók túlnyomó többsége továbbra is a pedagógusképzést választaná, s bár vannak, akik nem választottak a kérdésre, feltehetően tehát valamilyen mértékben elbizonytalanodtak választásukban, valamennyi csoportban igen alacsony, egytized alatti azoknak az aránya, akik egyértelműen utaltak arra, hogy mai eszükkel már mást választanának.

1. ábra Ha most kellene beadnia a felvételi jelentkezési lapot, akkor ismét a pedagógusképzést választaná?

A válaszadók pedagógus pálya iránti elkötelezettségét az is mutatja, hogy alig 5%-uk gondolja úgy, hogy feltehetően nem fog pedagógusként elhelyezkedni a végzést követően, sőt, 5-10 év múlva sem lép majd a pályára, s ezek az arányok az alap- és osztatlan képzésben még alacsonyabbak.

Az általános iskolai és középiskolai tanulmányok abból a szempontból is meghatározóak a pályaválasztás tekintetében, hogy a közoktatás rendszerében a válaszadó hallgatók 63%-a találkozott olyan tanárral, akire példaképként tekint, s ebben a tekintetben az osztatlan tanárképzésben tanulóknak kedvezőbbek a tapasztalataik (68%), a mesterképzésben tanulóknak pedig kevésbé (58%). A magasabb arányhoz minden bizonnyal az is hozzájárul, hogy az osztatlan képzésben részt vevőknek valamivel frissebbek az emlékeik a közoktatás rendszeréről, hiszen közöttük vannak legnagyobb arányban a frissen érettségizettek, de elképzelhető, hogy mindez a középfokú intézmény típusával is összefüggésben van. Az osztatlan képzésbe járók ugyanis jóval gyakrabban érkeznek gimnáziumokból (78%), mint az alapképzésbe járók (60%), ezen belül is a magasabb presztízsű 6, illetve 8 osztályos gimnáziumokból, s ugyancsak magasabb körökben az egyházi intézményekben végzettek részaránya. (Ez az eltérés a mintánk összetételében szintén megfelel az országos adatok képzésterületi arányainak, tehát ott is azt találjuk, hogy az osztatlan tanárképzésbe bekerültek sokkal gyakrabban rendelkeznek gimnáziumi végzettséggel, mint az alapképzésbe bekerültek. Viszont míg az alapképzés esetében a tanító- és óvóképzésre, gyógypedagógus képzésre felvettek középiskolai háttere a többi képzési területtel összehasonlítva teljesen átlagosnak tekinthető, addig az osztatlan tanárképzés esetében – a más osztatlan képzést nyújtó szakokhoz képest – alacsonyabb a gimnáziumi képzésből érkezők aránya, s a szak valamivel nagyobb esélyt nyújt a szakközépiskolából érkezők számára.)

A pedagógusok életét közelről a szülei példáján keresztül is megtapasztalta a hallgatók csaknem negyede, 5 százalékuk esetében kifejezetten erős családi mintáról beszélhetünk,

hiszen mindkét szülő pedagógus vagy oktató. A válaszadók csaknem ötöde esetében a nagyszülők valamelyike volt pedagógus, ugyanakkor a testvérek között nem sok pedagógust találunk (7%). A válaszadók csaknem 10%-a esetében beszélhetünk több generáción átívelő hatásról: ezekben az esetekben a szülők közül legalább az egyik pedagógus (de gyakrabban mindkettő), és a nagyszülők valamelyike is oktatott, tanított. Összességében az alapképzésben tanulók között a legmagasabb az elsőgenerációs fiatalok aránya, az osztatlan képzésben részt vevő hallgatók szülei között pedig a másik két csoporthoz képest többen vannak a diplomával rendelkezők. Nincs ez másként a pedagógus szülőkre vonatkozóan sem: leginkább az osztatlan képzés tanárszakjain találunk olyan fiatalokat, akiknek a szülei, esetleg a nagyszülei maguk is pedagógus-végzettséggel rendelkeznek.

Alkalmassági vizsgák

A tanárjelöltek kiválasztásával kapcsolatos nemzetközi gyakorlatok vizsgálata alapján megfigyelhető, hogy egyes országok tanárképzéssel kapcsolatos stratégiái, valamint a tanárképzéssel foglalkozó intézmények szelekciós törekvései eltérőek. Vannak országok, amelyek a tanárképzés kezdeti szakasza előtt végeznek szűrést. A bejutás feltétele leggyakrabban egy meghatározott iskolai végzettség birtoklása vagy valamiféle felvételi vizsga, esetleg egy interjúval való részvétel, illetve ezek kombinációja.

A szelekció problémakörével a magyar tanárképzés rendszere is szembesül, időről időre felszínre kerül a szűrés szükségességének kérdése. A hazai óvó- és tanítóképzők több évtizedes múltra visszatekintő gyakorlattal rendelkeznek e területen, bár az utóbbi időszak változásai miatt a pedagógiai alkalmasság vizsgálata meglehetősen háttérbe szorult. Az óvó- és tanítóképző intézményekben a 20-25 évvel korábbi gyakorlattal szemben a jelenleg érvényes alkalmassági vizsgában nem jelenik meg a pedagógiai tartalom, továbbá nem értékeli a jelentkező személyes motivációját, elhivatottságát sem. A kilencvenes évek elején még komplex – szóbeli és írásbeli – felvételi vizsgákat szerveztek az intézmények, ahol a beszéd, ének-zenei és testi alkalmasság mellett a pedagógiai tartalmat is értékelték, illetve a magyar, történelem és matematika szakterülethez kapcsolódó témák is szerepeltek a vizsga tematikájában. A főiskolák a minisztérium előzetes engedélyével szabadon változtathattak az alkalmassági vizsga felépítésén. A felvételi és az alkalmassági vizsga 2000/2001-ben kezdett egységesedni, 2006 óta pedig minden főiskolának el kell fogadnia azt az alkalmassági felvételi eredményt, amit a lakóhelyéhez legközelebbi főiskolán ért el a felvételiző.

A 2013/14. tanévben induló osztatlan tanárképzések kapcsán a felvételi eljárás részeként kötelező jelleggel szóbeli alkalmassági vizsga került bevezetésre, amely a jogalkotó szándéka szerint a magyar tanárképzés minőségének javítását szolgálja. A pályalkalmassági vizsgálat célja a Felsőoktatási felvételi tájékoztató szerint az, hogy a jelölttel való személyes találkozás során a bizottság tájékozódjon a jelentkező pályaképéről, személyes motivációjáról, habitusáról, kommunikációs készségeiről, valamint pedagógiai elképzeléseiről. A hatályos felsőoktatási törvény² 102. § 4. pontja kimondja, hogy a pedagóguspályára jelentkezőknek a felvételi eljárás keretében alkalmassági vizsgán kell részt venniük.

Az intézmények egy része az osztatlan tanárképzésben mesterszakra jelentkezőknél is tartott vizsgát a belépők szűrésére, s ezt adataink is mutatják, hiszen az ebben a képzési

² 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról

formában tanulók egynegyede számolt be alkalmassági vizsgáról. Ennél is gyakoribb volt az alkalmassági vizsga az érettségire épülő képzésekben, az alapképzésekben tanulók háromnegyede, az osztatlan tanárképzésben tanulók pedig csaknem mindegyike igennel válaszolt a kérdéseinkre.

Megfigyelhető, hogy a hallgatók általában ott kezdték meg a tanulmányaikat, ahol az alkalmassági vizsgát tették, csupán néhány esetben (jellemzően inkább a kisgyermek-nevelő, az óvodapedagógus, a tanító szakosok, kisebb arányban az osztatlan tanárképzésre járók) iratkoztak be végül más intézménybe. Az osztott tanárképzésre járóknál ugyanakkor nem változott a jelentkezők szándéka: ott tették az alkalmassági vizsgát, ahova felvételüket kérték. A vizsgát a részt vett hallgatók utólag átlagosan közepesen erősnek ítélték meg.

A válaszokból az is kitűnik, hogy az óvó- és tanítóképzés hagyományosnak tekinthető alkalmassági vizsgájának gyakorlatát az érintett hallgatók ismerték és elfogadták, ugyanakkor számukra is gondot okozott a vizsgára való felkészülés, sőt, nagyobb arányban élték meg stresszhelyzetként, mint az osztatlan tanárképzésre jelentkezők. Feltételezőleg a vizsga tanárképzőktől eltérő feladatai miatt (azaz amiatt, hogy kevésbé jelenik meg a pedagógiai tartalom) kevesebben feltételezték, hogy az érintettek ennek hatására átgondolták a pályaválasztásukat, ugyanakkor a legnagyobb arányban ők (vagyis az itt tanuló válaszadók fele) vélte úgy, hogy a lebonyolított vizsga az alkalmatlan jelöltek kiszűrésének megfelelő eszköze. A vizsga használatában a leginkább szkeptikusak az osztatlan tanárképzésre járók voltak: alig több mint egyötödük szerint lehet megfelelő az eljárás az alkalmatlan jelentkezők kiszűrésére. Bár a felsőoktatási intézmények képviselői az újonnan bevezetett alkalmassági vizsga előnyének tartották a jelentkezők és az intézmény találkozását, az osztatlan képzésre jelentkezők úgy vélték, hogy a vizsga nem töltötte be ezt a funkciót, nem igazán adott számukra betekintést az intézményben folyó képzésről, annak hangulatáról.

Összegzés

A pedagógusképzésben részt vevő hallgatók az első félév végeztével viszonylag erős elköteleződést mutatnak a pálya iránt. Jelzésértékű ugyanakkor, hogy kb. 15 százalékuk, ha tehetné, más szakra adná be jelentkezését, s leginkább az osztatlan tanárképzésre részt vevők gondolják így. A hallgatók intézménnyel való elégedettségét jelzi, hogy csak minden tizedik elsőéves választana más intézményt, ha tehetné, leginkább az alapszakokon tanulók, míg a mesterképzésben részt vevők a leginkább elkötelezettek választott szakjuk és intézményük irányában. Ugyanakkor mindegyik képzéstípusra igaz, hogy a válaszadók túlnyomó többsége többé-kevésbé biztosnak tartja, hogy el tudja végezni az adott intézményt, és néhány év múlva pedagógusként dolgozik majd.